

ENSÂRÎ, İsmâil b. Muhammed
(إسماعيل بن محمد الأنصاري)

Ebû Muhammed İsmâil b. Muhammed
b. Mâhî es-Sa'dî el-Ensârî el-Mâlî
(1922-1997)

Hadis ve fıkıh âlimi, nâşir.

Mali'nin Tinbüktü şehrinde doğdu. Sahâbi Sa'd b. Ubâde'nin soyundan gelen ilim ehli bir aileye mensuptur. Küçük yaşta hıfzını tamamladı. Muhammed b. Sâni el-Ensârî, Muhammed b. Emîn el-Ensârî, Mahmûd b. Muhammed Sâlih el-İdrîsî, dayıları Muhammed b. Hârûn el-İdrîsî, Muva'ffak b. Hârûn el-İdrîsî, dayısının oğlu İsbâ b. Muhammed el-İdrîsî, Muhammed Atîk b. Sa'deddin el-Hasenî el-İdrîsî, Mahmûd b. Hammâd el-İdrîsî'den Arap dili ve edebiyatı, Mâlikî fıkıhı, fıkıh usulü, hadis, tefsir, mantık ve kelâm dersleri aldı. 1950'de Hicaz'a gitti, Mekke'de Savletiyeye Medresesi'ne müderris tayin edildi. Mescid-i Harâm'da akaid ve hadis dersleri verdi. 1955'te Riyad'da el-Ma'hedü'l-âli'de, ertesi yıl Ma'hedü'l-İmâm ed-da've'de ders okutmaya başladı. Suudi Arabistan başmüftüsü Muhammed b. İbrâhim Âlü's-Şeyh kendi mescidinde ders vermesi için onu seçti ve dârü'liftâda sorulan önemli soruları inceleyip fetva hazırlayan heyete üye olarak tayin etti (1962). Onun vefatından sonra oğlu İbrâhim b. Muhammed Âlü's-Şeyh ve ardından Abdülazîz b. Bâz zamanında da emekliye ayrılıncaya kadar (1985) bu görevini sürdürdü. 1964'te bir yıl iki ay süreyle kadılık yaptıktan sonra tekrar dârü'liftâdaki görevine döndü. 4 Nisan 1997'de Riyad'da vefat etti.

İsmâil el-Ensârî'nin Hicaz'a geldikten sonra kendilerinden faydalandığı, icâzet aldığı birçok âlim arasında Suudi Arabistan batı bölgesi başkadısı Abdullah b. Hasan Âlü's-Şeyh, Hammûd b. Abdullah et-Tüveycîrî el-Vâilî, Zekeriyâ b. Abdullah el-Câvî el-Mekkî, Abdülfettâh Ebû Gudde, Fazlullah b. Ahmed el-Cilânî el-Hindî gibi şahsiyetler anılır. Yemen müftüsü Ahmed b. Muhammed Zebâre el-Hüseynî el-Medenî, Muhammed eş-Şâzelî Neyfer et-Tûnisî, Abdülazîz b. Muhammed es-Siddîk el-Gumârî de yazışma yoluyla kendilerinden icâzet aldığı âlimlerden bazıdır. Abdülazîz b. Faysal er-Râcihî hocası Ensârî'nin ders ve icâzet aldığı otuz altı âlimi ve onların hocalarını zikreder (*el-Hedyü's-sârî*, s. 67-68, 80-82, 148-217). Talebeleri arasında Abdullah b. Cibrîn,

Abdurrahman b. Abdullah el-Füreyyân, Suudi Arabistan müftü nâibi Abdülazîz b. Abdullah b. Muhammed Âlü's-Şeyh, Abdullah b. Hammûd et-Tüveycîrî, Abdülazîz b. Muhammed es-Sedhân gibi âlimler vardır. Ensârî, Mâlikî fıkıh tahsil etmek ve Hanbelî fıkının uygulandığı bir çevrede yaşamakla birlikte kendi ifadelerinden delilsiz taklidi benimsemediği ve belli bir mezhebe bağlanmadığı anlaşıl-maktadır (*a.g.e.*, s. 94). Selef akidesinin ateşli bir savunucusu olan İsmâil el-Ensârî bazı çağdaş âlimlerin görüşlerini eleştirmişti (aş.bk.). Talebelerinden Abdülazîz b. Faysal er-Râcihî, onun hakkında *Hedyü's-sârî ilâ esânîdi's-Şeyh İsmâ'il el-Ensârî* (Riyad 1419), Sâlih b. Abdullah b. Hamed el-Usaymî, *Delîlü'l-kârî ilâ esânîdi İsmâ'il el-Ensârî* adıyla birer eser hazırlamış ve sağlığında kendisine sunmuştur. Yine talebesi Sâlih Ahmed b. İdrîs el-Erkânî *Fethü'l-bârî fi icâzeti's-Şeyh İsmâ'il b. Muhammed b. Mâhî el-Ensârî*, Mahmûd Saîd Memdûh el-Kâhirî de *İlâmü ehli'r-rusûh bi-esânîdi's-süyûh* adlı bir eser yazmıştır.

Eserleri. Telif: 1. el-İlmâm bi-şerhi 'Umdeti'l-ahkâm (I-II, Dımaşk 1381/1962; Riyad 1400/1980). Cemmâilî'nin *Şahî-ğayn*'da ittifakla rivayet edilen ahkâm hadislerine dair eserinin şerhidir. **2. et-Tuhtetü'r-rabbâniyye bi-şerhi'l-Erba'îne hadîsen en-Neveviyye** (Riyad 1415/1995, 1429). Nevevî'nin eserleriyle İbn Receb el-Hanbelî'nin buna ilâve ettiği hadislerin şerhidir. **3. el-Ğavlü'l-faşl fi hükmi'l-ihtifâl bi-mevlidi hayri'r-rusûl** (Riyad 1405, 1416/1995, 2009). Mevlid-i nebeviyi kutlamanın dinî hükmü konusunda muhtevalı çalışmalardan biri olup müellif bu kutlamaları bid'at kabul etmektedir. **4. Tenbihü'l-lâhî 'alâ tahrimi'l-melâhî** (Riyad 1410/1990). Eserde, İbn Hazm'ın *el-Muħallâ*'da ve *el-Ğinâ'ü'l-mülhî* adlı risâlesinde şarkı söylemeyi mubah göstermesi konusu ve bu hususta delil olarak ileri sürdüğü hadisler geniş biçimde ele alınmış, aksi görüş ve delillere yer verilmiştir. **5. el-İsrâ ve'l-mî'râc min Tefsiri'l-hâfız İbn Keşîr** (Riyad 1328). **6. en-Nebzetü'n-naħviyye fi es'ileti'l-Ecrûmiyye** (Riyad 1426). İbn Âcurrûm'un *el-Âcurrûmiyye (el-Ecrûmiyye)* ve bu eserin Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd'e ait şerhi *et-Tuhtetü's-seniyye*'nin metninden hareketle hazırlanmış muhtasar bir çalışmadır. **7. el-Ğavlü'l-müstecâd fi şıhhati Kaşideti Bânet Sü'âd** (nşr. Abdülazîz b. Faysal er-Râcihî, Riyad 1419). **8. Senedü Kaşideti**

Bânet Sü'âd ve't-taħkîku'l-ilmî fi ri-câlihî (Riyad 1392; ayrıca bk. "Kaşidetü Bânet Sü'âd fe-kalbi'l-yevme metbûl: seneden ve metnen", *Hedyü'l-İslâm*, XLVIII/4, Amman 2004, s. 57-65; XLVIII/5, 2004, s. 113-120). **9. Hayâtü's-Şeyh Muhammed b. 'Abdilvehhâb ve âşâruhü'l-ilmîyye** (Riyad 1420/1999; ayrıca bk. *Buhûşü üsbü'i's-Şeyh Muhammed b. 'Abdilvehhâb*, Riyad 1403/1983, I, 117-157). **10. İbâhatü't-taħallî bi'z-zehebî'l-muħallağ li'n-nisâ' ve'r-red 'ale'l-Elbânî fi tahrimihî** (Riyad 1404/1984). **11. Taşhihu hadîsi şalâti't-terâviħ işrine rek'a ve'r-red 'ale'l-Elbânî fi taz'itih** (Riyad 1408/1988, *İbâhatü't-taħallî* ile birlikte). **12. Nağdü ta'likâti'l-Elbânî 'alâ Şerhi't-Taħâviyye** (Riyad 1410/1990). İbn Ebü'l-İzz'in *Şerhu'l-Akîdeti't-Taħâviyye*'sinin Nâsirüddin el-Elbânî tarafından yapılan neşriyle ilgili bir eleştiridir. Semîr b. Emîn ez-Züheyri bu esere *Fethü'l-bârî fi'z-zeb 'ani'l-Elbânî ve'r-red 'alâ İsmâ'il el-Ensârî* adıyla bir reddiye yazmıştır (Riyad 1410). **13. Hükümü binâ'i'l-kenâ'is ve'l-me'âbidi's-şirkiyye fi bilâdi'l-müslimîn** (Riyad 1401/1981). **14. el-İntişâr li-Şeyhi'l-İslâm Muhammed b. 'Abdilvehhâb bi'r-red 'alâ mücânebeti'l-Elbânî eş-şavâb** (İd Abbas'ın *ed-Da'vetü's-Selefiyye ve mevki-fuhâ mine'l-ħarekâti'l-uħrâ* adlı eserinin sonunda, İskenderiye 2002, s. 36-56).

Ensârî'nin bir kısmı matbu olan diğer bazı eserleri de şunlardır: *Ta'akħkubât 'alâ silsileti'l-eħâdişi'z-za'ife ve'l-mevzû'a li'l-Elbânî*, *Mevkıfunâ min ħameleti'l-Elbânî 'alâ İbn Ĥibbân*, *Risâle fi şe'ni'l-Ĥıqr 'aleyhisselâm*, *Kitâb fi'r-red 'alâ münkiri's-sünneti'n-nebeviyye* (Reşâd Halife'ye reddiyedir), *Cüz' fi cevâzi'l-isti'âne bi'l-müşrikîn*, *Red 'ale'l-Ğazzâlî*, *Neşîdü'l-ferah*, *Tenbihât 'alâ taħkîki'd-duktür Fârûğ Ĥamâde li-Kitâbi 'Ameli'l-yevm ve'l-leyle li'n-Nesâ'i*, *el-İrşâd fi'l-kağ' bi-ğabûli ħadîsi'l-âħâd*. Ensârî'nin çeşitli gazete ve dergilerde Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Hâmid el-Fikî, Abdullah Hayyât, Abdülmün'im en-Nimr, Muhammed Emîn eş-Şinkitî, Ebü'l-Vefâ Der-vîş, Alevî b. Abbas el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî b. Abbas el-Mâlikî, Ahmed Muhammed Cemâl, Mahmûd el-Mellâh, Ali Tantâvî, Bintü's-Şâtî ve diğer bazı çağdaş âlimlerin eserlerini eleştirdiği makaleleri neşredilmiştir (Râcihî, s. 112-119; Elbânî'ye yönelik eleştirileri için bk. *a.g.e.*, s. 120-125).

Neşir: Abdülazîz b. Yahyâ el-Kinânî, *Kitâbü'l-Hayde* (Riyad 1391/1972, 1428; Amman 1988); Ahmed b. Hanbel, *er-Red 'ale'z-zenâdika ve'l-Cehmiyye* (Riyad 1970, *Kitâbü's-Sünne* ile birlikte); Ebû Bekir el-Hallâl, *el-Emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehî 'ani'l-münker min mesâ'ili'l-imâmî'l-mübeccel Ebî 'Abdillah Aḥmed b. Ḥanbel* (Kahire 1389/1969; Riyad 1429); Muhammed b. Hüseyin el-Âcurrî, *Aḥlâku'l-'ulemâ'* (Riyad 1398/1978, 1429); Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefaḥkîh* (Riyad 1389/1969; Beyrut 1395/1975, 1400/1980; Kahire 1395, 1397/1977); Ebû'l-Hattâb el-Kelvezânî, *el-Hidâye fi fıkhi's-sâdeti'l-Ḥanâbile* (I-II, Riyad 1390/1970, Sâlih Süleyman el-Ömerî ile birlikte); İbn Abdülhâdî, *eş-Şârimü'l-münki fi'r-red 'ale's-Sübki* (Riyad 1403/1983); Ebû Hafs Ömer b. Ali el-Bezzâr, *el-A'lâmü'l-'aliyye fi menâkıbi Şeyhî'l-İslâm İbn Teymiyye* (Riyad 1390, 1428); Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *en-Nihâye fi'l-fiten ve'l-melâḥim* (*Nihâyetü'l-Bidâye ve'n-nihâye* adıyla, Riyad 1388/1968); İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Vâbilü's-şayyib ve râfi'u'l-kelimi't-ṭayyib* (Riyad 1399/1979, 2006, 3. bs.); Muhammed b. Abdürraûf el-Münâvî, *el-'Ucâletü's-seniyye 'alâ Elfiyyeti's-sireti'n-nebeviyye* (Riyad 1389/1969); Emîr es-San'ânî, *Taḥhîrü'l-i'tikâd 'an edrâni'l-ilḥâd* (Riyad 1389/1969; Beyrut 1394/1974, 1405/1985); Muhammed b. Abdülvehhâb, *Kitâbü't-Tevhîd* (Riyad 1404); *Uşûlü'd-dîn* (Abdullah b. Abdüllatif Âlü'ş-Şeyh ile birlikte, Riyad 1400/1980); *Kitâbü'l-Kebâ'ir* (Abdullah b. Abdüllatif Âlü'ş-Şeyh ile birlikte, Riyad, ts.); Abdülazîz b. İbrâhim el-Füreyy ve Muhammed İd ile birlikte, *Mü'ellefâtü's-Şeyh Muhammed b. 'Abdilvehhâb: el-Ḳismü'l-evvel: el-'Aḳide ve'l-âdâbü'l-İslâmiyye* içinde, Riyad 1399, s. 1-67); *Uşûlü'l-îmân* (Abdullah b. Abdüllatif Âlü'ş-Şeyh ile birlikte, Riyad 1400; Abdülazîz b. İbrâhim el-Füreyy ve Muhammed İd ile birlikte, *Mü'ellefâtü's-Şeyh*, s. 229-277); *Fazlü'l-İslâm* (a.g.e., s. 203-227); *Mesâ'ilü'l-Câhiliyye* (a.g.e., s. 333-352); *Müfidü'l-müstefid fi küfri târiki't-tevhîd* (a.g.e., s. 279-329); Abdurrahman b. Hasan b. Muhammed b. Abdülvehhâb, *Fetḥu'l-mecîd Şerḥu Kitâbi't-Tevhîd* (Kahire 1412/1992); *Ḳurretü 'uyûni'l-muvahḥidin fi taḥḳîki da'veti'l-enbiyâ' ve'l-mürselin* (Muhammed b. Abdülvehhâb'ın *Kitâbü't-Tevhîd*'i üzerine yazılmış bir hâşiyedir; Riyad 1394/1974, 1404/1984, 3. bs., Kahire 1410);

Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım el-Âsmî, *Taḥrimü ḥalḳi'l-liḥâ* (Riyad 1415); Muhammed Halîl Herrâs, *Şerḥu'l-'Aḳideti'l-Vâsiyye* (Abdürrezzâk Affî ile birlikte, Riyad 1403/1983); Abdurrahman b. Yûsuf el-Efrîki, *el-Envârü'r-raḥmâniyye li-hidâyeti'l-fırḳati't-Ticâniyye* (Riyad 1404); Muhammed Merzûk b. Abdülmü'min el-Felâtî, *es-Seyfü'l-ḳâti' li'n-nizâc* (Riyad 1404/1984, 1429); Fahreddin Abdullah b. Muhammed b. Yahyâ el-Mansûr, *Berâ'etü'z-zimme fi nuşhi'l-mülûk ve'l-e'imme* (Riyad 1380/1960, 1404/1983). Ensârî İbn Hazm'in *Risâle fi'l-imâme* ile *Risâle fi'l-büyûc*, İbn Teymiyye – İbn Kayyim ve San'ânî'nin *Mecmû'atü'l-menâsik*, İbn Teymiyye'nin *er-Risâletü'l-Ḳubru-siyye*, Muhammed b. Ahmed el-Hifzî'nin *Derecâtü's-sâ'idin ilâ maḳâmâtü'l-muvahḥidin* adlı eserlerini de neşretmiştir (eserleri ve neşirlerinin bir listesi için bk. a.g.e., s. 104-111).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Muhammed ed-Dubeyb, *Âşâru'ş-Şeyh Muhammed b. 'Abdilvehhâb*, Riyad 1402/1982, s. 31, 39, 42, 44, 46, 52, 54, 61, 63, 65, 72, 164, 169, 176, 191; Ahmed Saïd b. Silm, *Mevsû'atü'l-üdebâ' ve'l-küttâbi's-Su'ûdiyyîn hilâle sittine 'âm: 1350-1410*, Medine 1412/1992, I, 26-28; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Delîlü'l-mü'ellefâtü'l-İslâmiyye fi'l-memleketi'l-'Arabiyyeti's-Su'ûdiyye 1400-1409*, Riyad 1413/1993, s. 60, 104, 149, 232, 270, 292, 300, 303, 325, 338, 343, 369, 433, 435, 438, 496; a.m.f., *Mu'cemü'l-mü'ellif-ne'l-mu'âşürin: Vefeyât 1315-1424 (1897-2003)*, Riyad 1425/2004, I, 106; Muhyiddin Atıyye v.dğr., *Delîlü mü'ellefâtü'l-ḥadısi'ş-şerîfi'l-maḥbû'a*, Beyrut 1416/1995, I, 132, 374, 387, 402, 434, 469, 488; II, 644, 647, 670; Abdullah b. Abdurrahman el-Bessâm, *'Ulemâ'ü Necd hilâle semâniyyete ḳurûn*, Riyad 1419/1998, I, 570-575; İbrâhim b. Abdullâh el-Hâzîmî, *Mevsû'atü a'lâmî'l-ḳarnî'r-râbi' 'aşer ve'l-hâmis 'aşer el-hicri fi'l-'âlemi'l-'Arabî ve'l-İslâmî*, Riyad 1419, III, 888-894; Abdülazîz b. Faysal er-Râcihi, *Hedyü's-sârî ilâ esânidü'ş-Şeyh İsmâ'il el-Enşârî*, Riyad 1419; Ahmed el-Alâvine, *et-Tezyil ve'l-istidrâk 'alâ Mu'cemi'l-mü'ellifin*, Cidde 1423/2002, s. 44-45; Yûsuf Abdurrahman el-Mar'âşî, *'İḳdû'l-cevher fi 'ulemâ'ir-rub'i'l-evvel mine'l-ḳarnî'l-hâmis 'aşer*, Beyrut 1427/2006, II, 1758-1760; Zekeriyâ b. Abdullah Bîlâ, *el-Cevâhirü'l-ḥisân fi terâcimi'l-ḥuḳûlâ' ve'l-a'yân min esâtize ve ḥullân* (nşr. Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman – M. İbrâhim Ahmed Ali), Riyad 1427/2006, II, 567-572; *Mecelletü'l-Buḥûşî'l-İslâmiyye*, sy. 13, Riyad 1405, s. 207-209; Abdullah b. Muhammed el-Hilâfî, "eş-Şeyh İsmâ'il el-Enşârî el-'âlimü'llezî feḳadnâhu", *el-Beyân*, sy. 115, Londra 1997, s. 106-107; İsmâil Mahmûd M. Rebâbia, "eş-Şeyh İsmâ'il el-Enşârî ve cühüdühü fi ḥidmeti's-sünneti'n-nebeviyye", <http://www.alukah.net/culture/0/23412/> (30.08.2013); "Ter-cemetü'ş-Şeyh el-'Allâme İsmâ'il el-Enşârî", <http://www.aahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=143873> (30.08.2013).

AHMET ÖZEL

ENVERÎ, Hocazâde Abdullah (1825-1887)

Son dönem
Osmanlı mantık âlimi.

Kilis'te doğdu. Soyu birçok âlim yetiştirdiği için Hocazâdeler diye meşhur olan bir ailedendir. Bütün tahsilini, "büyük hoca" diye bilinen Kilis'in mantık bilginlerinden babası Abdurrahman Efendi'nin yanında yaptı. 1845'te icâzet aldıktan sonra Kilis'te Kesik Minare Medresesi'nde ders vermeye başladı. Meşâyih-i Nakşibendiyye'den Mevlânâ Muhammed Can'ın halifesi Kilişli Abdullah Serмест Efendi'den tasavvuf terbiyesi aldı. Onun halifesi olduğu rivayet edilir. 1887'de vefat eden Hocazâde, Kiliş'teki Musallâ Kabristanı'nda babasının yanına defnedildi. Sonradan yaptırılan türbenin kitâbesinde, "Büyük Hoca namıyla anılan Hocazâde Abdurrahman Efendi'nin güzide oğlu Mantıkî Abdullah Enverî Efendi (1825-1887)" ifadesi yazılıdır.

Abdullah Enverî, İslâmî ilimlerin farklı alanlarında eser vermekle beraber babası gibi mantık sahasında meşhur olmuş, bu konuda telif ve hâşiye türü birçok eser yazmıştır. Kaynaklarda ona dair fazla bilgi bulunmamakla beraber ilmî şahsiyetinin ve mantık ilmindeki şöhretinin Osmanlı coğrafyasının dışına taşıdığına dair bilgiler vardır. Özellikle kıyas ilmindeki otoritesinden dolayı muhaliflerince onun hakkında, "Kıyasın başı iblis, sonu Kilişli Abdullah Enverî'dir" denilmiştir. Bursalı Mehmed Tâhir, hemen her yıl memâlik-i İslâmiyye'nin her tarafından -çoğu icâzetli olmak üzere- yüzlerce tâlib-i ilmin onun halka-i tedrisine dahil olduğunu (*Osmanlı Müellifleri*, I, 386), Kilişli Kadri, Abdullah Enverî'nin mantık ilmindeki şöhretinin en ücra yerlere kadar yayıldığını, her yıl başka ülkelerden yüzlerce talebenin dersine devam edip mantık tahsil ettiğini (*Kilis Tarihi*, s. 219), Mehmet Ali Aynî de Hocazâde'nin son dönemdeki bütün mantıkçılardan daha üstün olup ömrünü mantık tedrisatına harcadığını belirtir. Aynî onun mantığa yaptığı katkısı, "1887'de vefat eden bu üstat mantığın Arapça lisana mahsus olmadığını ispata çalışmış ve kitaplarında bin yıllık klişeleşmiş örnekler yerine yeni misaller irat etmiştir" şeklinde özetler (*DİFM*, III/10 [1928], s. 104).

Abdullah Enverî'nin ilmî çalışmaları sebebiyle Sultan Abdülmedit tarafından ödüllendirilmesi ilmî mirasetinin devlet tarafından da takdir edildiğini gösterir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ne katılan